

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію

Охрименка Бориса Олександровича

«Стратегічні напрями модернізації аграрного виробництва»

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 051 Економіка, галузі знань

05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність обраної теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, темами. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується необхідністю глибоких структурних змін у ключових галузях, серед яких аграрна посідає одне з провідних місць. Перехід від традиційної моделі господарювання до інноваційної є нагальною вимогою часу, адже ефективність і конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва значною мірою визначають продовольчу безпеку країни та її інтеграцію у світову економіку.

Особливої актуальності модернізація аграрного виробництва набуває у контексті післявоєнного відновлення України, коли важливими стають швидке відновлення інфраструктури, нарощування обсягів виробництва та підвищення його якості. Це створить основу для досягнення довгострокового сталого зростання, відновлення робочих місць і підвищення економічної стабільності в сільськогосподарських регіонах.

Ключові цілі модернізації аграрного виробництва включають підвищення продуктивності, зменшення витрат на одиницю продукції, забезпечення екологічної стійкості, зміцнення інвестиційної привабливості та розвиток людського капіталу. У той же час, нині країна стикається з рядом викликів: руйнуванням інфраструктури, деградацією земельних ресурсів, недостатнім рівнем цифровізації, а також дефіцитом кваліфікованої робочої сили.

Стратегічні напрями модернізації аграрного виробництва повинні враховувати сучасні глобальні виклики, а також тренди, такі як впровадження

точного землеробства, цифрових технологій, біоекономіки та концепцій сталого розвитку. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю формування комплексного підходу до модернізації, що забезпечить ефективне використання ресурсів, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також адаптацію до змін у соціально-економічному середовищі.

Розробка стратегічних напрямів модернізації аграрного виробництва є критично важливим для створення інноваційної моделі аграрної галузі України, здатної забезпечити стабільний розвиток економіки країни, посилити її позиції у світовій продовольчій системі та сприяти вирішенню нагальних соціально-економічних проблем.

Дослідження Б.О. Охрименка є комплексним підходом, що орієнтується на основні стратегічні напрями, такі як підвищення рівня діджиталізації, застосування технологій точного землеробства, розвиток людського капіталу та інвестиційну підтримку галузі спрямовано на обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробку практичних рекомендацій щодо модернізації аграрного виробництва. Запропоновані у дослідженні рішення дозволять створити потужну аграрну сферу економіки на засадах сталого розвитку, яка забезпечить як підвищення продуктивності, так і зменшення впливу на екологію та ресурси.

Робота пов'язана з науково-дослідною темою «Концептуальні засади та механізми сталого розвитку України» (номер державної реєстрації 0121U112522), що виконується в Уманському національному університеті садівництва. У рамках цієї програми автор досліджує методичні та методологічні підходи спрямовані на розробку стратегічних напрямів модернізації аграрного виробництва, які можуть бути реалізовані на національному та регіональному рівнях. Зокрема, дослідження охоплює питання розвитку інфраструктури аграрного виробництва, посилення інвестиційної привабливості та підтримки людського капіталу, що є важливим компонентом для стійкого розвитку аграрного сектору в Україні. Висока практична значущість цієї теми

визначається можливістю впровадження наданих рекомендацій у реальну господарську практику, що дозволить забезпечити стаłe зростання аграрної галузі та закріпити її позиції на міжнародних ринках продовольства.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є глибоке розуміння теоретичних основ та практичних аспектів модернізації аграрного виробництва в Україні, що є ключовим фактором для забезпечення його ефективності та конкурентоспроможності в умовах сучасних викликів.

Завдання, що ставилися перед дисертаційним дослідженням спрямовані на розкриття значення теорій модернізації для аграрного сектору, виявлення його ключових напрямів та специфіки в українському контексті. Особливу увагу приділено аналізу стану аграрного виробництва, дослідженню його тенденцій та проблем, а також ролі інновацій, матеріально-технічного забезпечення та людського капіталу у процесі його трансформації.

У дисертаційному дослідженні здійснено оцінку інвестиційного потенціалу та аналіз впливу інноваційних технологій, таких як точне землеробство та діджиталізація, на розвиток аграрного сектору. Серед завдань що ставилися перед роботою було обґрунтування ефективних підходів до формування державної підтримки модернізації галузі та розробка стратегій, які сприятимуть екологічній стійкості, технологічному прогресу та посиленню конкурентних позицій українського аграрного бізнесу на світовому ринку.

Наукова новизна одержаних результатів. Удосконалено поняття «модернізація аграрного виробництва», що розглядається як системний процес удосконалення структури, технологій та управління аграрним сектором економіки з метою забезпечення ефективного виробництва, підвищення якості сільськогосподарської продукції, збільшення прибутковості сільськогосподарських підприємств, створення стійкої основи для забезпечення продовольчої безпеки країни та підвищення конкурентоспроможності галузі на світовому ринку.

Визначено організаційно-економічну архітектуру точного землеробства в контексті модернізації аграрного виробництва, яка включає в себе передумови виникнення точного землеробства, мету (оптимізація витрат, економічне зростання, підвищення якості продукції, охорона довкілля) та систематизовані напрями її досягнення (технологічні, економічні, управлінські, екологічні), а також отримання результату у вигляді економічної, технологічно-інноваційної, екологічної, соціальної ефективностей на макро- та макrorівнях задля модернізації аграрного виробництва. За допомогою методу кейс-стаді досліджено результати впровадження елементів точного землеробства у практичну діяльність аграрних підприємств.

На основі дослідження запропоновано пропозиції із систематизації основних напрямів державної підтримки модернізації аграрного виробництва, що ґрунтуються на основі симбіозу централізованої і децентралізованої моделей державної підтримки з урахуванням специфіки галузі та пріоритетних напрямів її розвитку.

Удосконалено структурно-логічну схему дослідження проблеми модернізації аграрного виробництва, що передбачає дослідження таких блоків, як теоретико-методологічний, економіко-статистичного аналізу та проектно-прогностичний.

Визначено наукові підходи до оцінки модернізації аграрного виробництва, що ґрунтуються на систематизації її основних критеріїв, які, в свою чергу, визначають вибір методів проведення досліджень даного явища.

Набули подальшого розвитку концептуально-термінологічний апарат щодо трактування терміну "точне землеробство", під яким слід розуміти інтегровану інформаційно-технологічну систему ведення аграрного виробництва заснована на використанні інноваційних цифрових технологій, яка полягає в зборі часових і просторових даних, їх обробці та аналізі з метою оптимального використання ресурсів, поліпшення якості продукції, підвищення рівня ефективності виробництва та захисту навколишнього природного середовища;

Дістали подальшого дослідження стратегічні напрями модернізації аграрного виробництва, які спрямовані на: оптимізацію земельних ресурсів; якості людського капіталу; впровадження інновацій та діджиталізації галузі; логістичних процесів постачання сировини та збуту продукції; виробничої і складської інфраструктури; розширення диверсифікації, спеціалізації та модернізації в напрямі екологічної стійкості. Обґрунтовані основні можливості та загрози від їх впровадження в цілому як для галузі, а також окремо для великих і малих агровиробників.

Розглянутий та набув подальшого розвитку методичний підхід до оцінки рівня модернізації аграрного виробництва, що передбачає проведення економіко-статистичного аналізу не лише даного явища, але і його основних складових – матеріально-технічного забезпечення, людського капіталу та інвестиційного потенціалу.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і пропозицій. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і пропозицій, викладених у дисертаційному дослідженні, забезпечена комплексним підходом до вирішення поставлених завдань. У дослідженні використано широкий спектр сучасних наукових методів, включаючи теоретичні, методологічні, економіко-статистичні та кейс-методи, які дозволили створити глибоке підґрунтя для отриманих результатів. Значну роль у цьому відіграло систематичне опрацювання різноманітних джерел інформації: статистичних даних, наукових публікацій, законодавчих актів, матеріалів конференцій, а також результатів власних емпіричних досліджень.

Обґрунтованість висновків базується на ретельній систематизації теоретичних засад, що формують модернізацію аграрного виробництва та адаптовані до вітчизняних умов, а також на глибокому аналізі стану впровадження інноваційних рішень у дослідженій сфері. У роботі застосовано широкий набір інструментів: аналіз, синтез, історичні та порівняльні методи, а також кореляційно-регресійний аналіз, що дозволило сформулювати конкретні пропозиції щодо модернізації виробництва в аграрній галузі. Практична

значущість підтверджується апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також впровадженням запропонованих рекомендацій у діяльність суб'єктів господарювання.

Достовірність висновків ґрунтується на реальних прикладах впровадження точного землеробства та діджиталізації, які були досліджені за допомогою кейс-методик. Це забезпечує чітке співвідношення між теоретичними пропозиціями та їх практичним застосуванням. Крім того, розроблені рекомендації та пропозиції були апробовані при формуванні напрямів програм державної підтримки аграрної галузі на місцевому рівні. Таким чином, дослідження відзначається високою науковою достовірністю, практичною цінністю та значущістю для модернізації аграрної галузі України, сприяючи її екологічній стійкості, технологічному прогресу та конкурентоспроможності у глобальному середовищі.

Практичне значення дисертаційного дослідження. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у розробці науково-методичних підходів та рекомендацій, які можна використовувати для модернізації аграрного сектору України в умовах післявоєнного відновлення та переходу до інноваційної моделі розвитку. У роботі обґрунтовано стратегічні напрями, спрямовані на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва через впровадження інноваційних технологій, зокрема точного землеробства, та діджиталізацію процесів управління і виробництва.

Отримані результати мають широку прикладну значущість. Рекомендації з модернізації аграрного виробництва вже використовуються у програмних документах, таких як «Програма економічного і соціального розвитку Джулинської територіальної громади на 2025-2030 роки». Запропоновані автором заходи також впроваджені на рівні суб'єктів господарювання Уманського району, які використовують елементи діджиталізації та точного землеробства для підвищення продуктивності і оптимізації витрат.

Крім того, результати дослідження інтегровані в освітній процес Уманського національного університету садівництва, що сприяє підготовці майбутніх фахівців аграрної галузі. Завдяки цьому наукові ідеї стають доступними для молодих спеціалістів, які зможуть застосовувати отримані знання на практиці, забезпечуючи сталий розвиток аграрного сектору.

Таким чином, дослідження має значний вплив не лише на академічне середовище, але й на практику, сприяючи модернізації галузі, зміцненню продовольчої безпеки країни та підвищенню конкурентоспроможності України у глобальному економічному просторі.

Повнота викладення положень дисертації в опублікованих працях. За результатами виконаних досліджень опубліковано 12 наукових праць, з яких 4 статті у фахових виданнях України і 8 праць у матеріалах науково-практичних конференцій.

Характеристика єдності змісту та відповідності спеціальності, за якою вона подається до захисту. Дисертаційна робота Охрименка Бориса Олександровича на тему «Стратегічні напрями модернізації аграрного виробництва», що подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка, викладена на 231 сторінці машинописного тексту, що складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту 198 сторінок. Список використаних джерел налічує 220 найменувань. Робота ілюстрована 33 таблицями та 34 рисунками.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами), відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Дисертацію викладено діловою українською мовою з дотриманням наукового стилю викладу результатів дослідження. Робота характеризується

цілісністю, єдністю змісту, смисловою завершеністю та логічною послідовністю викладання матеріалу.

За змістом, структурою, викладом матеріалу, висновками дисертаційне дослідження у повній мірі відповідає переліку напрямів дослідження спеціальності 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Дискусійні положення та зауваження по змісту дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Б.О. Охрименка, необхідно також вказати на дискусійні положення та зауваження:

1) Під час ознайомлення з роботою було відзначено, що період проведення досліджень має різні часові інтервали. Хоча проведений аналіз охоплює й актуальні показники та висновки, що є обґрунтованими та змістовними, проте ситуація в аграрному секторі України зазнає постійних змін починаючи 2022 р., зокрема через війну та геополітичні й економічні зміни, що вплинули на аграрну інфраструктуру, рівень доступності технологій та ринкові умови. Тому, доповнення дослідження актуальними даними сприяло б забезпеченню повноти й об'єктивності отриманих результатів. Аналіз сучасних тенденцій міг би не лише підтвердити вже отримані висновки, але й виявити нові закономірності або відкоригувати запропоновані стратегічні напрями модернізації аграрного виробництва.

2) У другому розділі дисертації здійснено оцінку рівня модернізації аграрного виробництва сільськогосподарських підприємств країни. Такий підхід, безперечно, дозволяє виявити загальні тенденції та характерні риси матеріально-технічного забезпечення, ролі людського капіталу й інвестиційного впливу на процеси модернізації в аграрній сфері. Однак, у третьому розділі роботи дослідження структурується з урахуванням особливостей окремих груп аграрних виробників. У зв'язку з цим доцільним було б застосувати диференційований підхід до аналізу вже у другому розділі, орієнтуючись на поділ аграрних виробників за їхніми масштабами та організаційними особливостями. Це дало б змогу отримати більш детальні та релевантні дані щодо поточного стану модернізації та конкретних потреб у кожній із зазначених

груп, і, у свою чергу, обґрунтувати висновки та рекомендації з урахуванням специфіки технологічного забезпечення, інвестиційних можливостей та ресурсного потенціалу для визначених груп окремо. Таким чином, удосконалення методології аналізу на етапі оцінки ситуації сприяло б підвищенню точності та актуальності рекомендацій.

3) У першому розділі роботи автором розроблено трьох етапну структурно-логічну схему дослідження проблем модернізації аграрного виробництва, що відображає стратегічний характер запропонованих у третьому розділі напрямів та їх значення для забезпечення конкурентоспроможності й стійкості аграрного сектору. Проте враховуючи, що такі напрями модернізації є довгостроковими, доцільно було б посилити практичну значущість роботи за рахунок обґрунтування економічних механізмів залучення фінансування в модернізацію аграрного сектору. Запровадження комплексних економічних механізмів фінансування, таких як кредитування, страхування, інвестування, дозволило б підкріпити стратегічні напрями реальними фінансовими інструментами, необхідними для їхньої успішної реалізації. Використання зазначених інструментів залучення коштів стало б ефективним засобом підтримки підприємств різних масштабів у процесах модернізації, забезпечуючи їм доступ до необхідних фінансових ресурсів.

4) Аналізуючи основні стратегічні напрями модернізації аграрного виробництва в Україні, зокрема Напряма 4 «Модернізація аграрного виробництва шляхом удосконалення логістичних процесів постачання сировини та реалізації продукції» і Напряма 5 «Модернізація аграрного виробництва через удосконалення інфраструктури виробництва та зберігання продукції» (рис. 3.2), можна зазначити, що обидва напрями мають спільну основу – підвищення ефективності логістичних процесів і модернізацію інфраструктури аграрного сектору. Враховуючи їхню взаємозалежність і спільний вплив на логістичні ланцюги аграрного виробництва, доцільним видається об'єднання цих напрямів у єдиний стратегічний напрям модернізації, орієнтований на розвиток логістичної інфраструктури та вдосконалення системи постачання і реалізації

продукції. З огляду на суттєві зміни у логістичній інфраструктурі та транспортних шляхах країни у 2022–2023 роках через військові дії (зокрема, втрата ключових портів, через які здійснювався експорт зерна, та систематичні обстріли логістичних шляхів та об'єктів складської логістики), запропоновані у роботі можливості та ризики вказаних напрямів доцільно переглянути й актуалізувати.

5) Зазначений у роботі Напрямок 7 «Модернізація аграрного виробництва в напрямку екологічної сталості та з урахуванням впливу кліматичних змін» є важливим стратегічним компонентом, що відповідає сучасним вимогам сталого розвитку. Однак для досягнення більш повної ефективності та результативності цього напрямку доцільно було б розробити більш деталізований підхід, що враховує новітні світові практики, міжнародні економічні програми, довгострокові екологічні стратегії провідних країн і об'єднань, а також екологічну ситуацію в Україні обумовлену впливом військових дій. Адаптація найкращих екологічних світових практик, що мають приклад усунення наслідків війни дозволить модернізувати аграрне виробництво, дотримуючись принципів екологічної сталості, що є особливо актуальним в умовах глобальних кліматичних змін і зростаючих вимог міжнародних ринків до екологічних стандартів продукції.

б) Запропоновані автором стратегічні напрями модернізації аграрного виробництва обґрунтовані та мають значення для розвитку галузі. Проте практичну цінність та дієвість запропонованих заходів значно підвищила б розробка комплексної системи моніторингу їхньої ефективності та визначення відповідальної за це інституції. Така система могла б включати ключові показники ефективності (KPI) на кожному етапі реалізації напрямів модернізації, такі як продуктивність праці, рівень впровадження інноваційних технологій, рентабельність виробництва, екологічні показники та інші індикатори, що відповідають цілям сталого розвитку. Окрім цього, ефективний моніторинг дозволив би своєчасно виявляти можливі ризики та перешкоди в процесі

модернізації та оперативно розробляти або коригувати напрями залежно від змін ринкових умов або політичної ситуації.

Разом з тим, висловлені дискусійні положення жодним чином не зменшують позитивного враження від роботи та не впливають на її наукову і практичну цінність. Дисертація є самостійним та оригінальним дослідженням, що присвячено актуальній проблематиці впровадження стратегічних напрямів модернізації аграрного виробництва у діяльність сільськогосподарських підприємств України і спрямовано на підвищення їх ефективності та конкурентоспроможності в умовах сучасного ринкового середовища.

Загальний висновок. Дисертаційну роботу подано у вигляді спеціально підготовленої кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Усі наукові результати, що викладено в дисертаційній роботі та виносяться на захист, автором отримані самостійно із дотриманням принципів академічної доброчесності. Із опублікованих наукових праць у дисертації використано лише ті положення, ідеї та висновки, що є власним доробком Охрименка Б.О.

Зміст дисертації відповідає визначеній меті, яку досягнуто. Поставлені здобувачем наукові завдання – вирішені повністю. Робота містить науково обґрунтовані результати досліджень, що характеризуються науковою новизною та мають вагомое значення для галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Наукові положення, висновки і рекомендації повністю обґрунтовані й аргументовані та отримали необхідну апробацію на науково-практичних конференціях. У публікаціях здобувача знайшли відображення всі положення дисертаційного дослідження. Структура і обсяг роботи відповідають чинним вимогам.

Дисертаційне дослідження Охрименка Бориса Олександровича «Стратегічні напрями модернізації аграрного виробництва» є завершеною науковою працею, у якій автором отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання з обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробки практичних рекомендацій з модернізації аграрного виробництва.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 051 Економіка та вимогам п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) і Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а її автор – Охрименко Борис Олександрович, заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Рецензент

доктор економічних наук,

професор, декан факультету менеджменту

Уманського національного університету садівництва

Інна НОВАК